

Мр СРЂАН ДАРМАНОВИЋ

НОВИ МИТ ПРЕЛАЗНОГ ПЕРИОДА

У свом реферату ја сам настојао да кажем понешто о начину владавине који неки аутори називају *суперпредседнички систем*. Наравно, о томе сам говорио на примјеру Савезне Републике Југославије. Нагласио сам да суперпредседнички систем изазива велике тешкоће по институционализацију поретка, заправо да је спречава или одлаже на неодређено вријеме. Зато овај начин владавине у тзв. посткомунистичким земљама може да доведе у питање читав процес транзиције.

Транзиција је један од доминантних појмова у политичкој науци данас. Но, поводом појма и процеса транзиције постоји један либерални оптимизам, вјероватно најбоље изражен у оном чувеном тексту Френсиса Фукујаме *Крај Историје*, у коме се констатује да је падом комунистичких режима фактички наступио крај историје, да је суштинска динамика историјских процеса нестала, да је либерализам тријумфовао, те да нема више основа за велике историјске борбе. У полемици која је затим услједила ова је теза оспорена и мислим с правом. Но, упркос оспоравању ове радикалне тезе, либерални оптимизам поводом процеса транзиције је остао. Ја, наравно, не желим да доведем у питање процес транзиције као такав, али мислим да се либерални оптимизам поводом тога процеса може довести у питање. Либерални оптимизам - се напросто заснива на томе да се у посткомунистичким земљама ради о готово нужном прелазу у демократско друштво западног типа, који ће са мањим или већим конвулзијама ипак наступити у сагледиво вријеме. Дакле, кад-тад посткомунистичка друштва ће бити организована по угледу на западне демократије. Пракса, међутим, за сада говори другачије.

Да транзиција и суочавање научне мисли са њоме није нов појам, свједочи и један веома упечатљив став из Макијавелијевог *Владаоца*. У слободном преводу са енглеске верзије, тај став гласи овако: Ништа није теже да се изврши и успостави, ништа са становишта успјеха сумњивије и ништа опасније него увођење новог поретка ствари; против онога ко га уводи биће сви они који су профитирали од старог система, а у онима који ће можда профитирати од новог, имаће веома непоуздане савезнике. У

односу на XV вијек данас су ствари у много чему другачије, али се може рећи да се посткомунистичке земље, у основу, суочавају управо са тешкоћама липидарно назначеним у овој Макијавелијевој констатацији. Ја ћу зато бити нешто мање начелан него што су били моји предговорници и покушати да покажам како то изгледа на примјерима неких земаља у транзицији, те да поткријешим ону моју сумњу у владајући либерални оптимизам када је процес посткомунистичке транзиције у питању.

Посткомунистичке земље у транзицији могу се подијелити у двије велике групе, а ова диоба се може даље ширити на подгрупе. У прву групу спадале би, рецимо: Чешка, Пољска, Мађарска, Словенија и само донекле Бугарска, а у другу и трећу групу: Русија, Украјина, Бјелорусија, Румунија, Савезна Република Југославија, Хрватска, Албанија, Казахстан и неке друге бивше социјалистичке земље. У овој групи има неких битних међусобних разлика, али се сад не бих бавио тим спецификацијама. Оно што је заједничко за другу групу јесте управо *суџерџпредсједнички систем* владавине, а наравно и неке друге карактеристике.

За другу групу земаља релевантно је напоменути да се теоретичари демократије слажу да мора постојати минимум услова да би се једно друштво називало демократским. Довољно је погледати радове Роберта Дала или аутора као што су Шмитер, Карл и други па се у ово јасно увјерити. Роберт Дал нарочито наглашава један услов који он сматра апсолутно неопходним да би се уопште почео разговор о томе да ли се ради о демократском друштву. Он га назива *базични консензус о неспречавању*, што је заправо друго име за гарантовану неизвјесност о томе ко ће бити на власти. Базични консензус о неспречавању заправо значи да неће долазити до нерегуларног ометања промјене на власти, тј. да се демократско друштво заснива на претпоставци да постоји тзв. празно мјесто власти, односно неизвјесност о томе ко ће је вршити. Базични консензус о неспречавању је заправо брана против репродукције стално истих политичких елита, стално исте власти, јер се онда плуралистички систем обесмишљава. Смјењивост на власти је његова суштина.

Смјењивост на власти, одосно стварна неизвјесност око политичких снага које ће је вршити, један је од главних основа за подјелу посткомунистичких земаља у транзицији у двије основне групе. У свим земљама из прве групе (Чешка, Пољска, Мађарска, Словенија) у периоду од само 4-5 година промијењена је, условно речено, једна десна и једна лијева влада, и то путем релативно слободних и демократских избора. Како се ту радило о јасно различитим политичким снагама, није било мјеста сумњи да ли се ради о стварној измјени на власти, а и процедура те измјене је била сасвим коректна. Ова чињеница је од изузетне важности за здравље друштва у транзицији, јер се социјално ткиво навикава да је измјена на власти нешто регуларно након чега друштво нормално функционише и функционисаће опет кад до нове смјене дође.

У неким земљама из друге групе (Русија, Украјина, Бјелорусија) ситуација у најмању руку није сасвим јасна и лако одредива. Тамо махом имамо веома јаку власт изабраних предсједника, док је распоред партија још увијек прилично флуидан и неискристалисан. За остале земље из исте групе

(Румунија, СРЈ, Хрватска, Албанија, итд.) може се без претјеривања рећи да је поменути капитални демократски услов - могућност смјењивости на власти - сасвим изостао, те да за такву могућност још нијесу, осим формалних, обезбијеђене стварне претпоставке. Са тог становишта је процес транзиције у овим земљама озбиљно доведен у питање.

Транзиција није нови процес који је први пут нашао са посткомунизмом. Транзиција из разних врста тоталитарних или ауторитарних режима било је и раније. Нама временски, а и географски најближа транзиција је она у Јужној Европи када су једна за другом Шпанија, Грчка и Португал из ауторитарних, углавном милитаристичких режима прешли у демократски поредак. За све те земље је била карактеристична управо смјењивост на власти различитих политичких снага у релативно кратком периоду од 4-5 година. Ви се сјећате да је након Франкове смрти на изборима најприје побједила десница оличена у Суаресовој влади, да би већ на следећим изборима надмоћно побједили социјалисти и наступила ера Гонзалесових влада. У таквим околностима друштво се стабилизовало без икаквих проблема. Слично је било у Потругалу, а такође у Грчкој када је након првобитног изборног успјеха деснице побједио социјалистички ПАСОК, па затим поново изгубио, да би данас опет био на власти. Захваљујући у многоме и овој чињеници јужноевропски случај се у политичкој науци третира као примјер изразито успјешне транзиције. Свакако није неважно што је ова транзиција била потпомогнута од стране Европске заједнице, али је изван сваке сумње да је смјењивост на власти била једна од најважнијих карика успјеха.

Као што је смјењивост на власти био важан елемент успјешних транзиција, исто је толико познат и феномен репродукције стално истих снага на власти. Овај феномен може се наћи веома различитим типовима, поретка, демократским, а још више у оним другим. Могло би се рећи да постоје у основи два типа поредака у којима се може запазити репродукција стално истих снага на власти и да се они међусобно битно разликују. Репродукција стално истих снага на власти позната је у условима гдје могућност промјене не само теоретски него и практично постоји, гдје нијесу доведене у питање претпоставке и услови демократије, а позната је и у условима гдје могућност смјењивости на власти постоји само теоретски, али у пракси никада није показана и гдје фактички нијесу створени неопходни услови да се она може десити.

Примјери првог типа поретка у којима могућност смјењивости на власти постоји и теоретски и практично, али се ипак дешава репродукција стално истих снага на власти, биле су двије познате развијене земље - Италија и Јапан. Тамо се након једног вишедеценијског периода стално присутна могућност измјене и реализовала и током 1992. и 1993. године у овим земљама се оборени партитократски системи оличавани у стално истим политичким снагама на власти. У Јапану је то била власт која је почивала на савезу великог бизниса, државне бирократије и партијске машинерије владајуће Либерално-демократске партије и изборном систему којим је тај савез и систем власти био цементиран. У теорији за јапански политички модел користи се израз *money politics* (политика новца), јер је подршка

новца и његових власника био одлучујући чинилац у јапанском политичком животу. Сличан је био и примјер Италије, у којој на власти формално никада није била само једна партија, али је постојала партија која је била центар политичког живота и осовина читавог политичког система - Демокришћанска партија. Упоредо са тим постојала је и тзв. *формула о искључењу*, тј. консензус главних политичких снага да се бившој Комунистичкој партији Италије не дозволи приступ извршној власти (влади). Овакав политички систем довео је до тога да се у послератном периоду до 1992. промијени 50 влада и 22 премијера, али увијек са демокришћанима као окосницом и осталим "помоћним" партијама. Међутим, у оба система, и јапанском и италијанском, било је јасно да могућност промјене заиста постоји, отвореност медија није била доведена у питање (на шта нас је као кључни проблем у свом реферату подсетио др Слободан Вучегић), није било доведено у питање поштовање људских права, обезбијеђена је била регуларност избора као и друге кључне претпоставке демократије.

Примјери другог типа поретка у којима могућност промјене на власти постоји теоретски али је тешко замислива и изводљива у пракси, па се самим тим обезбјеђује репродукција стално истих снага на власти јесу земље које би се не само по географском положају него и по нивоу економског развоја могле сврстати у свјетску периферију, па су и по томе сличне нашем систему. Један од најпознатијих примјера је свакако - Мексико. Могло би се рећи да транзиција у Мексику траје 70 година. Постоји вишепартијски систем, самим тим и плуралистички избори, па и други формални елементи демократије, али Револуционарна институционална партија Мексика већ 70 година увијек добија изборе. Поставља се питање: да ли је у условима вишепартијског система 70-годишња владавина једне партије тек случајност. Одговор на ово питање је очигледан, па ваљда и отуда теоретичари називају мексичку владајућу партију диносаурусом мексичког политичког система. Она потпуно контролише комисије за спровођење избора, медије, бирачке спискове итд. Чак и убиство њеног предсједничког кандидата током последње изборне капање и многи други проблеми нијесу је спријечили да поново освоји власт. Поред овог примјера из Латинске Америке имамо и примјер из другог дијела свијета - Африке. То је Сенегал, једна од најлибералнијих земаља црне Африке, али и након 20 година од успостављања вишепартијског система власт држи једна иста партија - Социјалистичка партија Сенегала. И то тако што је тадашњи предсједник Сенегала, чувени пјесник Леополд Седар Сенгор, именован свог наследика Абду Дијафа и он до данас несметано влада, и то увијек путем вишепартијских избора. С обзиром на ту чињеницу да на изборима увијек побеђује једна иста партија, и на примјеру Сенегала се могу оправдано довести у питање они темељни елементи који оличавају демократски поредак. У демократском друштву заиста је тешко могуће да се толико друго једна иста партија одржава на власти, готово без икакве значајне промјене. У демократским земљама попут Велике Британије, Њемачке, Шпаније чак и када имамо релативно дугу владавину истих снага (чак и по три мандата/изборна циклуса) могућност промјене није доведена у питање, што се у првој погодној прилици и у пракси дешава.

Вратимо се сада на посткомунистичке земље које још нијесу осјетиле промјену политичких снага на власти (условно речено, промјену једне лијеве и једне десне владе). Узмимо за почетак примјер Хрватске. Хрватски режим нескривено покушава да уништи највећу опозициону партију (ХСЛС), њеног лидера је оптужио за "антихрватску дјелатност", поткупио неке њене функционере, а све са циљем да на предстојеће изборе изађе без озбиљнијих конкурената. Систем је, дакле, формално вишепартијски, формално демократски, али је центар система ауторитарни Предсједник Републике и његова владајућа партија - ХДЗ која држи све кључне положаје и уз то користи разне облике репресије за очување своје власти. Сличан је и примјер Румуније, гдје се предсједник Илијеску не либи да користи разне методе за продужавање сопствене власти. Постоји и једно занимљиво запажање о самом имену владајуће партије - Фронт националног спаса. У том имену очитује се једна катаклизмична психологија, асоцира се на перманентно ванредно стање, на паничну ситуацију у којој је потребна континуирана мобилизација, сугерише се опасност нације којој је потребан "спас", и то тако што ће се повјерење поклонити управо тој партији. У тежњи да очува власт по сваку цијену, она је посљедње вријеме прибјегавала и савезу са профашистичким снагама на румунској политичкој сцени. Дакле, у оба примјера којем са готово истовјетним карактеристима треба придружити и наш (СРЈ), извори очувања власти се траже и налазе не у демократској процедури и елементима демократског поретка, него у екстраустановним механизмима од којих многи најчешће немају много везе са демократијом.

Управо на основу ових, а и многих других примјера, ја се враћам својој тези са почетка ове дискусије, да је појам и процес транзиције, онако како се схвата у либерално-оптимистичкој интерпретацији, данас озбиљно доведен у питање. Како што је некада у социјалистичким земљама важио мит тзв. *прелазног периода*, тј. догма да је социјализам само један велики прелазни период до комунистичког друштва, а до тада треба издржати, тако се и у посткомунистичким земљама, нарочито овим о којима сам говорио, ствара нови мит прелазног периода у којем се "учимо демократији", а у ствари се ништа суштински не мијења. Ја, наравно, не сматрам да је смјењивост на власти једини и апсолутни индикатор степена демократијности једног друштва, тј. да његово непостојање аутоматски указује на недемократски поредак, али држим да је он заиста један од најозбиљнијих индикатора за разговор о процесу транзиције. На основу тога могли бисмо рећи да данас имамо извјестан број земаља у којима се може јасно говорити о процесу транзиције који је у току и који, брже и спорје, али несумњиво напредује - и имамо не тако мали број земаља у којима тај појам није испуњен стварним садржајем и гдје постоји опасност да се под именом демократије и ауторитаризма, у коме претежу некад ови а некад они елементи (зависно од унутрашње ситуације и односа снага, кретања на међународној сцени итд.), али гдје се о јасном и несумњивом процесу транзиције не може говорити.

